

Dorovský, Ivan

Bilingvismus, diglosie a tzv. mikrojazyky na Balkáně

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1987, vol. 36, iss. A35, pp. [35]-43

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100653>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IVAN DOROVSKÝ

BILINGVISMUS, DIGLOSIE A TZV. MIKROJAZYKY NA BALKÁNĚ

Domnívám se, že Balkánský poloostrov tvoří nejen zvláštní geografický celek. Málolterá zeměpisná část Evropy nebo světa totiž měla v minulosti tak složitý historický, kulturní i jazykový vývoj jako právě Balkán. Patrně nenajdeme v dějinách jiný podobný příklad, aby taková směsice geneticky příbuzných i velmi vzdálených národnostních celků byla podrobena cizími uchvatiteli (v našem případě osmanskými nájezdníky) na více než pět století, jak tomu bylo právě v této části Evropy.

Balkánský poloostrov byl v minulosti křižovatkou kultur a civilizací, hranicí dvou civilizačně zcela protichůdných světů – Evropy a Asie. Byl místem, na němž se jednotlivé kultury východu i západu, severu i jihu vzájemně prolínaly, potýkaly, potlačovaly, křížily a obohacovaly.

Pro západní Slované a pro Slované vůbec je významná moravská mise dvou soluňských bratří Konstantina (Cyrila) Filozofa a Metoděje. Talentovaný lingvista a polyglot Cyril Filozof dokázal nalézt odpovídající grafické znaky pro všechny slovanské hlásky a vytvořit hlaholici. Slavistická věda dnes dospěla k závěru, že nejvíce znaků staroslovenštiny se zachovalo v obcích Sucho, Zarova a Visoka v okolí Soluně. Nářečí uvedených obcí popsal, jak známo, již v meziválečném období polský lingvista Mieczysław Małecki. V jeho výzkumech pokračoval v posledním dvacetiletí Zbigniew Gołąb (1956; Małecki, 1933, 1934).

Společný historický osud balkánských etnik v minulosti vedl mimo jiné rovněž k tomu, že se v různých rozhodujících osudových chvílích vzájemně spojovaly a organizovaly akce proti společnému nepříteli. Tak se zrodily m.j. hajducké a kleftské písně, hrdinské eposy, myšlenky balkánské federace a konfederace a vůbec ono ideové, literární a obecně kulturní společenství, které se na Balkáně nejvýrazněji projevilo v období tzv. národního obrození.

Balkán se zejména v minulém a v našem století stal jakousi laboratoří, v níž se prokazovala schopnost nebo bezmocnost evropské politiky, či přesněji politiky tehdejších evropských velmocí. Balkán však byl a zůstává dodnes laboratoří nikoli pouze politických koncepcí, postupů a idejí. Literárním historikům a jazykovědcům může posloužit jako příklad při jejich bádání o diskontinuitním kulturním a zvláště literárním vývoji a také při srovnávacím

studiu slovanských i neslovanských jazyků a nářečí. Vědečtí pracovníci, kteří se podílejí na zpracování zejména Slovanského jazykového atlasu a Karpatského nářečního atlasu, mi jistě dají za pravdu, že tato velkolepá díla přinášejí a ještě přinesou nejednou nový poznatek také z balkánské jazykové oblasti (Vašek, 1979).

V jazykovém areálu balkánského kontinua vznikly četné lexikální, morfolo- gické i syntaktické balkanismy. Některé z nich byly dokonce balkánskými přesídlenci a pastýři přeneseny do karpatské oblasti.

Po tomto stručném úvodu, který jsem považoval za nutný, mohu již přistoupit k vlastnímu výkladu o bilingvismu (nebo též polylingvismu, plurilingvismu, multilingvismu), diglosii a tzv. literárních (písemně doložených) mikrojazycích na Balkáně.

Na první pohled se zdá, že diglosie a bilingvismus označují stejný jev, neboť oba termíny znamenají v překladě do češtiny vlastně totéž — dvojjazyčnost. První termín je z řečtiny, druhý z latiny. Ve skutečnosti však každý z nich má svůj vymezený obsah. Společné mají oba jevy snad pouze to, že odrážejí jistou sociální a etnickou diferenciaci, dále že představují různé jazykové varianty a celé systémy spojené s každodenní komunikací. To vedlo některé jazykovědce k snaze diglosii s bilingvismem směšovat a k tvrzení, jaké vyhlá- šuje např. známý francouzský lingvista A. Martinet, že by se v obou případech mělo mluvit o bilingvismu (Jašer — Nasteva, 1982).

Dalším společným rysem diglosie i bilingvismu je to, že v obou případech jde o jevy sociolingvistické, které jsou předmětem značného zájmu současné jazykovědy. Z hlediska sociolingvistického se o nich začalo psát sice teprve v poslední době, avšak základy byly položeny již dříve, např. W. von Humbold- tem, Hermanem Paulem nebo Baudouinem de Courtenay aj.

Dodejme ještě, že diglosie a bilingvismus těsně souvisely a souvisejí s takovým jevem — známým v Evropě a ve světě — jakým je bezesporu tzv. biculturismus nebo multikulturismus.

„Studium bilingvismu je značně složité“ — píše Antonín Vašek ve stati Bilingvismus, diglosie a jazykové kontakty v Karpatech. Autor poukazuje zejména na „funkční přetížení“ pojmu, které vedlo „k osamostatnění a vyčle- nění nového pojmu, označovaného jako bilingvismus stylistický nebo bilingvis- mus societní, anebo monoverbně termínem diglosie“ (Vašek, 1979).

Lingvistka Olivera Jašarová-Nastevová, která se problematikou balkánského bilingvismu zabývala, považuje za nejběžnější typy bilingvismus přirozený proti umělému bilingvismu, fakultativní proti povinnému, teoretický proti praktickému a organický bilingvismus proti neorganickému. Podle toho, z ja- kého aspektu se k studiu bilingvismu přistupuje, lze mluvit o bilingvismu individuálním a kolektivním, sociálním, geografickým a stylistickým, o bi- lingvismu domácím, pouličním a školním, bilingvismu aktivním a pasivním, pravém a nepravém, úplném a neúplném. Netroufám si zde podat nějakou přesnou definici bilingvismu. Ve shodě s četnými lingvisty chápu bilingvismus jako schopnost jedince nebo kolektivu navazovat kontakt, tj. „střídavě komu- nikovat ve dvou nebo více různých jazykových strukturách“. Na rozdíl od A. Vaška nepojímám do obsahu termínu bilingvismus užívání dvou různých strukturních útvarů téhož jazyka. O takové schopnosti bych spíše hovořil v souvislosti s diglosií.

Bilingvismus jako fenomén vznikl na Balkáně bezprostředně po obsazení

této části Evropy Turky. Od té doby až vlastně dodnes, tj. v průběhu více než pěti století, býval bilingvismus pro četné jednotlivce i pro celé sociální vrstvy a etnické skupiny častým jevem a někdy přímo normou. Přitom tu byla jedna další zvláštnost: v téžze prostředí nebyl vždycky týž typ bilingvismu a nepřevládala týž jazyk. Hierarchie jazyků, pro minulost na Balkáně především nadřazenost turečtiny a řečtiny, závisela na mnoha mimojazykových faktorech. Také v tom však platila zásada, že převládal vždy ten jazyk, který požíval hospodářské, společenské a kulturní prestiže.

V období tzv. národního obrození jednotlivých slovanských i neslovanských národností byl bilingvismus na Balkáně příznačný zejména pro městské vrstvy a z nich pak především pro obchodníky a rodící se inteligenci. Lze dokonce říci, že na Balkánském poloostrově více než v kterékoli jiné části Evropy bylo největší procento obchodních vrstev a inteligence bilingvní nebo polylingvní. Z dějin jednotlivých balkánských národních literatur bychom mohli uvést četné polygloty (např. Dimitr a Konstantin Miladinovové, Petko R. Slavejkov, Petr Beron, Rajko Žinzifov, Dimitr Veliksin aj.) (Dorovský, 1984).

V některých částech Balkánského poloostrova docházelo především v období národního obrození také k substituci staroslověnštiny místním lidovým jazykem, místními nářečími. Na území Makedonie a Albánie se pak v závislosti na mnoha faktorech mimojazykových a mimoliterárních vyučovalo na zřizovaných obecních a církevních školách buď řecky, srbsky, nebo bulharsky.

Řečtina se jako druhý jazyk udržela na Balkáně v minulosti nejdéle především na území bulharském, rumunském, a makedonském. To proto, že byla jazykem církve a školy. Na rozdíl od řečtiny plnila turečtina zejména v 15. až 18. století (nikoliv však v rumunském prostředí) funkci administrativního jazyka, tj. tzv. jazyka prestižního (od poloviny 18. století tuto funkci v některých částech Balkánu začala pak přebírat řečtina) a byla v turecké říši jakýmsi druhem *lingua franca*. V minulosti byly řečtina nebo turečtina jazyky masových sdělovacích prostředků (tiskovin, oznámení atd.).

Pro úplnost uvedeme, že podobně jako jinde v Evropě a ve světě se také na Balkáně v minulosti i dnes setkáváme s bilingvismem i polylingvismem u obyvatel, kteří žili a žijí v pohraničních jazykových regionech, např. řecko-tureckých, srbsko-maďarských aj. Přitom v těchto případech není důležité, zda jde o městská obchodní a hospodářská střediska, nebo o malé obce a osady.

V minulosti i dnes se bilingvismus prakticky projevuje na Balkáně všude tam, kde žilo nebo žije národnostně a jazykově smíšené obyvatelstvo. Například v bulharských Rodopech, kde vedle bulharského obyvatelstva žijí Turci, nebo v některých obcích v jihozápadní Makedonii, kde žije řecké, makedonské a aromunské obyvatelstvo. Poznamenejme, že právě v jihozápadních částech makedonské jazykové oblasti, které se po staletí vyznačují individuálním i kolektivním bilingvismem a polylingvismem, bylo zaznamenáno nejvíce jazykových balkanismů (Jašar – Nasteva, 1982).

Bilingvismus je dnes na Balkáně běžný např. u tureckého a řeckého obyvatelstva v Bulharsku (v Rodopech a na pobřeží Černého moře), u Turků v řecké Trákii (asi 120 tisíc osob, které Řekové nazývají „muslimy“), u Řeků v Albánii (uvádí se různě početná menšina – od sta do čtyř set tisíc osob), u aromunského, albánského a tureckého obyvatelstva v Makedonii a v Řecku apod. Těžko lze dnes u uvedených národnostních menšin najít jednotlivce, který by měl pouze jeden jazykový kód. Jedinci, ale i větší skupiny obyvatel mysleli ve

dvou nebo v několika jazycích. Dnes je ovšem situace jiná než v minulosti, neboť jazyky státních celků, v nichž národnostní menšiny žijí, mají status oficiálního jazyka (např. ruština, ukrajinština, srbochrvátština nebo slovenština).

V souvislosti s bilingvismem nebo polylingvismem, o nichž zde hovoříme, je rovněž důležitý stupeň zvládnutí sekundárního jazyka (jazyků), který se za jistých okolností a v určitých časových relacích může stát dokonce primárním. Tak například podle údajů UNESCO více než čtyřicet miliónů příslušníků neruských národností pokládá ruštinu za svůj druhý mateřský jazyk. Je mezi nimi např. více než třetina Ukrajinců, Moldavanů a Litevců, téměř polovina Bělorusů a Lotyšů a více než polovina Tatarů, Čuvašů a Burjatů.

Bilingvismus nebo polylingvismus není dnes rozšířen např. pouze v Sovětském svazu, Jugoslávii nebo v Československu, nýbrž také v Austrálii, Kanadě a jinde. Patrně jeho značné rozšíření vedlo amerického jazykovědce Williama Mackeyho k tomu, aby tvrdil, že je dnes třeba si klást otázku, nikoli zda je někdo bilingvní, nýbrž nakolik je kdo bilingvní.

Bilingvismus (polylingvismus) je v současné době jedním z jevů, který zaznamenává značně intenzivní rozvoj ve všech federativních, konfederativních státních celcích nebo prostě tam, kde koexistují národy a národnosti v jednom státě. Proto tu nejde pouze o čistě lingvistickou záležitost. Měli by se touto otázkou zabývat spolu s jazykovědci také pedagogové, psychologové, sociologové, etnografové i historici. Jedině tak potom můžeme dospět k objektivnímu objasnění tohoto fenoménu.

Přejdu nyní k otázce diglosie. Mám na mysli především jazykovou situaci v Norsku a v Řecku. O problémech dvou spisovných jazyků v Norsku podrobně pojednal již před třiceti lety Josef B. Michl (1955). Zastavím se proto stručně u otázky řecké diglosie. Mluvíme-li o řecké diglosii, nemůžeme se nezmínit o kontinuitě řeckého literárního vývoje, jehož stavebním materiálem je přirozeně jazyk. Dnes už málokdo pochybuje o tom, že se řečtina vyvíjela kontinuálně od dob Homérových, tj. od nejstarších dochovaných písemných dokladů z 8. století před n. l. až po naše dny. Vývoj šel od jednotlivých starořeckých dialektů (prý jich bylo na sedmdesát) přes attickou řečtinu a helénistický obecný jazyk (tzv. koiné) až k byzantské a novodobé řečtině.

Už v 1. stol. před n. l. se projevil ve vývoji řečtiny puristické a tradicionalistické tendence. Pro tzv. atticisty se stali vzorem jazyka a stylu atticí prozaikové 5. a 4. stol. před naším letopočtem, zejména Démostenés, Thúkýdídés a Xenofón. (Atticismus byl klasicistický směr v řecké próze. Vznikl v 2. stol. př. n. l. jako reakce na patetiku a květnatost tzv. asijského slohu. Vyznačoval se klidem a jednoduchostí. V hnutí atticismu byly různé směry.) Tato přílišná závislost na klasických vzorech pak vedla už na konci starověku a ve středověku k tomu, že se literatura psaná spisovným jazykem stávala stále méně srozumitelná lidu. Důsledek toho byl, že vznikla diglosie, založená na značných rozdílech mezi donedávna spisovným jazykem čistým (tzv. katharevusa) a jazykem lidu srozumitelným zvaným dimotiki. V byzantském období se pěllo na starověké řečtině mj. také proto, že řečtina byla jedním z biblických jazyků. Na řecké dvojjazyčnosti je založeno rovněž zcela mechanické dělení byzantské literatury na literaturu psanou jazykem spisovným, který byl značně archaický, a na literaturu psanou jazykem hovorovým, lido-

vým. Někteří byzantští autoři, podobně jako spisovatelé v 19. a 20. století, užívali obou jazyků. Proto lze říci, že v byzantské literatuře (525—1453) neexistovala jazyková otázka v podobě staletých sporů o podobu jazyka, jak ji známe z posledních dvou století.

Zánik byzantské říše 1453 a nadvláda Turků v následujících čtyřech stoletích měly výrazný vliv rovněž na novořecký hovorový jazyk. V období osmanské nadvlády docházelo na Balkáně k jazykovému rozvrstvení. Vedle katharevusy, která byla nejstarší podobou spisovné řečtiny, opírající se o literární tradici, formovala se tzv. dimotiki glossa, tj. lidový jazyk, jímž mluvil prostý lid. Boj o jazyk, který v Řecku začal vlastně někdy v 17. století, trval až do roku 1976, kdy byla dimotiki glossa zavedena jako vyučovací jazyk do všech typů škol. K definitivnímu vítězství lidového jazyka v Řecku však došlo až teprve v roce 1982, kdy byla provedena částečná pravopisná reforma (byly zrušeny přídechy a byl zaveden pouze jeden přízvuk) a kdy se také v masových komunikačních prostředcích začalo psát a mluvit jazykem dimotiki (Dorovský, 1977; Slovník spisovatelů. Řecko, 1975).

Zavedením jazyka dimotiki do škol, do sdělovacích prostředků a vůbec do veřejného života však jazyková situace v Řecku vyřešena nebyla. Dochází totiž dnes k tomu, že se do dimotiki přebírají četné různě modifikované lexikální, morfologické a syntaktické prvky. Tím se jazyk na jedné straně obohacuje, na druhé straně se však stává méně srozumitelným.

Dostávám se ve svém výkladu k třetí otázce, tj. k problematice tzv. mikro-jazyků na Balkáně. Sovětská lingvistka M. A. Borodinová uveřejnila v roce 1982 stať *Dialekty ili regionalnyje jazyki*, v níž na základě materiálu z francouzštiny zavádí termíny regionální jazyk, regiolekt, regionální nářečí, regionalismy a regionální rysy pro označení substandardních tvarů toho kterého jazyka. Přitom Borodinová, která je mj. též autorkou knihy o současné spisovné rétorománštině ve Švýcarsku, rozumí pod pojmem regionální jazyk francouzštinu v Belgii, Švýcarsku a v Kanadě. Borodinová rozeznává dva druhy těchto jazyků nebo, chcete-li, dvě podoby, které existují mezi spisovným jazykem a jeho nářečím: 1. jsou to tvary, které jsou vlastní jazyku, jímž se mluví uvnitř hranic daného státu, a 2. tvary jazyka, kterým se mluví mimo jeho hranice. Na základě tohoto rozdělení Borodinové se v poslední době někteří badatelé snaží dokázat, že v případě bulharštiny se jazykové území neshoduje se státním územím (Borodina, M. A., 1982). Nebudu se o této problematice podrobněji šířit. Vrátím se k ní pouze v souvislosti s tzv. mikrojazyky. Jako příklad se uvádí, že situace bulharštiny je údajně blízká situaci řečtiny v Řecku a na Kypru, turečtiny v Turecku a na Kypru, albánštiny v Albánii a v Jugoslávii nebo prý arménštiny v Arménské sovětské socialistické republice a v Turecku apod. U arménštiny pouze poznamenávám, že tu jde o zvláštní samostatné místo, které zaujímá v rámci východní skupiny indoevropských jazyků. Obě spisovné podoby arménštiny — ta první v SSSR, Íránu a Íráku a druhá v Turecku a v jiných částech světa — jsou výsledkem dlouhého historického vývoje. Jsou si však dnes rovnocenné. První podoba se nazývá východoarménská, druhá západoarménská.

Není mým úkolem rozebírat tzv. regionální podoby neboli regiolekty v románské jazykové skupině. Soustředím se na regionální varianty v slovanském jazykovém světě, které jsou mi bližší a které jsou podle mého názoru také mnohem typičtější, než je např. americká, kanadská, novozélandská,

australská, jihoafrická a jiné varianty angličtiny (tj. podle Borodinové jazyka mimo vlastní státní hranice).

Před více než dvaceti lety vystoupil N. I. Tolstoj se zajímavou myšlenkou, že existoval staroslověnský spisovný jazyk, který se lišil od starobulharštiny. Z podobných teoretických a metodologických pozic vystupují nyní také A. D. Duličenko v knize Slavjanskije literaturnyje mikrojazyki, kterou redigoval N. I. Tolstoj. Kniha vyvolala a jistě ještě vyvolá četné diskuse i protichůdné názory a odlišná stanoviska (Duličenko, A. D., 1981).

Jak je patrné z názvu, Duličenko nazývá mikrojazykem to, co jiní badatelé označují jako regionální podoby národních jazyků. Napočítal celkem dvanáct slovanských mikrojazyků. Ne všechny přirozeně patří k tzv. balkánským slovanským mikrojazykům. Uvedu je však pro úplnost všechny. Jsou to:

1. rusínský mikrojazyk. Mluví jím asi 30 tisíc osob v srbské Bačce, vojvodinském Sremu a dále v charvátské Slavonii. Kulturními středisky jsou Ruský Karestur a Novi Sad, kde vycházejí časopisy, knihy a učebnice;

2. gradištsko-charvátský mikrojazyk, jímž mluví asi 50 tisíc osob v Burgenlandu (charvátsky Gradišče) a ve Vídni. Kulturními středisky jsou Eisenstadt (charvátsky Železno) a též Vídeň; geneticky je spjat s čakavským nářečím. Gradišče, též Gradište (Burgenland) je oblast ve východním Rakousku mezi východním výběžkem Alp a maďarskou nížinou. Má asi 270 tisíc obyvatel, z nichž je asi 50 tisíc Charvátů, kteří žijí asi v 80 obcích. Podle rakouské státní smlouvy z roku 1955 byla jím přiznána plná rovnoprávnost (školy s mateřským vyučovacím jazykem, vlastní organizace, tiskoviny), která není zcela realizována;

3. molizaskocharvátský mikrojazyk, jímž mluví v Itálii (v Molize, dnes Campobasso) asi 5 tisíc osob. Geneticky je spojen se štokavským nářečím ikavského typu;

4. prekmursko-slovinský mikrojazyk. Prekmurje je oblast v severovýchodním Slovinsku a zasahuje též do sousedních okresů v dnešním Maďarsku a Rakousku. Slovinských obyvatel Prekmurí je asi 90 tisíc. Podle Duličenka je to jazyk, který postupně mizí;

5. čakavský mikrojazyk. Tento mikrojazyk je nebo byl rozšířen v charvátském Přímoří od poloostrova Pelješe až po Istrii. Jeho hlavními kulturními středisky jsou Split a Rijeka. Dodejme, že už vyšly dva díly Čakavsko-německého slovníku (Čakavisches-deutsches Lexikon, Wien, I, 1979, II, 1981). Třetí díl Čakavisches Texte vyšel v roce 1983. Slovník i texty připravili do tisku P. Šimunović a R. Olesch. Třetí díl je z našeho hlediska nejzajímavější, neboť obsahuje nářeční texty dalmatsko-ikavské, ekavsko-ikavské, ekavské (i ikavské) v Istrii a zápisy čakavštiny v zahraničí (z Burgenlandu a ze severní Ameriky), dále výběr ukázek z básnické tvorby převážně současných autorů (např. M. Franičević, D. Ivanišević, Š. Vučetiće aj.) a ukázky nejstarších písemných památek (např. Bašská deska z ostrova Krku z roku 1100, Poljanská listina z ostrova Brače z roku 1250 aj.) (Petr, 1980, 1982, 1984);

6. kajkavský mikrojazyk se nachází v oblasti Záhřebu, Varaždinu, Belovarů, částečně též v Istrii a v Gorském Kotaru. Hlavním kulturním centrem je Záhřeb;

7. banátsko-bulharským mikrojazykem mluví asi 15 tisíc obyvatel v severním Banátu v dnešním Rumunsku a v jižním Banátu v dnešní Jugoslávii. Patří k vymírajícím mikrojazykům;

8. kašubský mikrojazyk, jehož kulturním střediskem je Gdaňsk, je dále rozšířen v Bydhožském a Košalinském vojvodství a mluví jím údajně asi 300 tisíc lidí. Tzv. kašubština byla v minulosti, pokud se nemýlím, polabsko-pomořanským nářečím;

9. lašský mikrojazyk je podle autora vytvořen na základě slezských nářečí v „Československu a v Polsku“;

10. východoslovenský mikrojazyk je podle autora Duličenka jazyk, který se pokoušeli vytvořit v době 2. světové války na východním Slovensku. Veškeré pokusy však ztroskotaly;

11. karpatorusínský mikrojazyk nebo tzv. „ezičije“ byl v minulosti jazyk v Zakarpatí. Nyní se jím mluví pouze ve státech Pennsylvania, New York a částečně také v Connecticutu a New Jersey;

12. rezjanským mikrojazykem mluví podle Duličenka asi 3 tisíce Slovinců v Rezii v Itálii. Rezjané (Resjané, Resiané) jsou Slované žijící na goricko-gradištské hranici v horní části údolí potoka Učja (ital. Ucea), přítoku Soči, v hornaté krajině Monte Canin (2592 m) v okrese Moggio, provincie Udine. Ottův Slovník naučný uvádí asi 4 000 osob, Duličenko píše, že jich tam dnes žije asi 3 000. Jejich nejznámější literární památkou je Rezjanský katechismus. Největší zásluhy o poznání Rezjanů má Baudouin de Courtenay.

Všech dvanáct mikrojazyků jsem zde uvedl jednak proto, že se domnívám, že vyvolají diskusi, a jednak také proto, že kromě nich jsou podle mého soudu méně známé dva pokusy o vytvoření dalších spisovných jazyků nebo mikro-jazyků. První z nich je nedokončený experiment s benátsko-slovinskou variantou, která začala již v 19. století a pokračovala také v našem století.

Druhý pokus o vytvoření nového slovanského spisovného jazyka představuje tzv. egejský makedonský spisovný jazyk, který Duličenko charakterizuje rovněž jako „pokus o vytvoření tzv. egejsko-makedonského mikrojazyka na základě místních makedonských nářečí v Egejském Řecku; v roce 1953 byl dokonce učiněn pokus“ — píše dále Duličenko — „kodifikovat tento jazyk tím, že byla vydána zvláštní gramatika“. Na rozdíl od Duličenka mám to štěstí, že jsem tak říkajíc přímým svědkem procesu vzniku tzv. egejské makedonštiny a že jsem se podle uvedené zvláštní gramatiky, která nesla název Gramatika po makedonski ezik (sic), také učil. Jak sami autoři (které jsem měl tu čest osobně znát) v předmluvě píší, citovaná gramatika makedonského jazyka byla sestavena (a to samo o sobě mluví za mnohé další důkazy) na základě dvou gramatik, a to: Bálgarska gramatika autorů Ljubomira Andrejčína, Nikolaje Kostova a Anja Nikolova (Sofie 1947) a Gramatika ruského jazyka A. S. Matijčenska (Moskva 1952).

Patrně je dnes málo známo, jak a proč uvedená gramatika „egejské makedonštiny“ vznikla. Stručně uvedme, že byla vytvořena pro příslušníky makedonské národnosti z řecké (egejské) části Makedonie, kteří po prohrané občanské válce v Řecku v roce 1949 našli útulek v Sovětském svazu a v tehdejších lidově demokratických zemích. Měla představovat kontinuitu ve vývoji z let 1946 — 1949, kdy se na osvobozeném území slovanské Makedonie v dnešním Řecku rozvíjel národní život. „Všechny funkce lidové moci“ — jak se píše v předmluvě k citované gramatice — „byly vykonávány v makedonském jazyce, byly otevřeny první makedonské školy a kulturně osvětové instituce.“

Kodifikace spisovné makedonštiny a vydání prvních pravopisných pravidel byla již v roce 1945 provedena v Makedonské lidové republice jako součásti

jugoslávské federace, ovšem z politických důvodů (po známé rezoluci Informačního byra komunistických a dělnických stran z června 1948) nebylo možné tyto normy přijmout také pro makedonské příslušníky z egejské Makedonie.

Od roku 1949 se proto děti a uprchlíci z egejské Makedonie, kterých bylo několik desítek tisíc, učili poprvé v dějinách ve svém rodném jazyce (nářečí) nebo v jazyce, který jim nabízela citovaná gramatika. V tomto jazyce, který představuje foneticko-morfologickou směsicí místních lerinsko-kosturských nářečí, bulharštiny a ruštiny, byly vydávány učebnice, umělecká a politická literatura, noviny a časopisy, v tomto jazyce bylo makedonské vysílání rozhlasové stanice Svobodné Řecko, objevili se dokonce první mladí literární tvůrci, kteří tímto jazykem psali verše a prózu. A podle úvodu z citované gramatiky se tak začal „postupně formovat spisovný jazyk Slovanomakedonců (Slavomakedonců – podle řecké terminologie) z Egeje“ (Gramatika pro makedonski ezik, 1953).

Sestavovatelé této „první makedonské gramatiky pro Slavomakedonce z Egeje“ se domnívali, že gramatika „pomůže ke správnému studiu nového, spisovného jazyka a k vytvoření společného národního makedonského jazyka Egeje“. V úvodu se dále píše, že „každý národ má svůj jazyk“ a že „také my Makedonci máme svůj zvláštní jazyk – makedonský – který se liší od jazyků jiných národů“.

Není bez zajímavosti ani tvrzení, které nám dnes připadá tak trochu naivní, že „Makedonci z egejské Makedonie mají kromě místních nářečí také společný jazyk, který se nyní vytváří jako jazyk spisovný a má za základ lerinsko-kosturské nářečí“.

Připomeňme si na závěr ještě jednou, že uvedený „egejsko-makedonský spisovný jazyk“ vznikl pro příslušníky slovanské minority v Řecku, kteří po roce 1948 našli útulek v lidově demokratických zemích. Jednu z vážných příčin jeho vzniku je třeba vidět v tom, že z politických důvodů nebylo možné pro egejské Makedonce přijmout spisovnou makedonštinu, kterou se psalo a mluvilo v tzv. Vardarské Makedonii. Nemusím snad připomínat, že vznik egejské spisovné makedonštiny tenkrát bulharská lingvistická věda schvalovala a podporovala.

Dnes je situace zcela jiná. Mnozí bulharští i cizí lingvisté směřují některé základní věci. Málo přihlížejí k dialektice dosavadního vývoje a neberou vůbec v úvahu dnešní skutečnost. Proto se stává, že o spisovné makedonštině, která má za sebou již čtyřicetiletý vývoj, tvrdí, že je vlastně bulharským regiolektem. Reiter dokonce hledá nadřazený spojovací článek a píše, že prý „bulharština je nadřazený pojem, neboť makedonština je část bulharštiny“ (Kočev, 1985).

Nejvíce diskusí vyvolává přirozené dělení bulharštiny na tzv. standardní podobu (tj. spisovnou bulharštinu) a na substandardní podobu, do níž zařazuje Ivan Kočev banátský písemný regiolekt a spisovnou makedonštinu, které pak mají mnoho písemných i nepísemných nářečí. Tu se však dostáváme do dalšího okruhu otázek, který by si zasluhoval samostatný výklad.

LITERATÚRA

- BORODINA, M. A.: Dialekty ili regionalnyje jazyki? (K probleme jazykovoj situacii v sovremennoj Francii. Voprosy jazykoznanija, čís. 5, 1982, s. 29—38.
- DOROVSKÝ, I.: Kolika jazyky se v Řecku mluví? Universitas, roč. 10, čís. 4, 1977, s. 59—60.
- DOROVSKÝ, I.: K nekotorym voprosam balkanskoj literaturnoj obščnosti. In: Rapports, co-rapports, communications Tchécoslovaques pour le Ve Congres de l'ALPESSEE, Prague 1984, s. 232—335.
- DULIČENKO, A. D.: Slavjanskije literaturnyje mikrojazyki. Tallin 1981.
- GOLAB, Z.: Z fonologii gwar Bogdanska. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, I, Warszawa 1956, s. 289—332.
- GRAMATIKA PO MAKEDONSKI EZIK. B. m. 1953.
- JAŠAR-NAŠTEVA, O.: Projavi na diglosija i bilingvizam vo SR Makedonija. Pristapni predavanja, prilozii i bibliografija VI. Skopje 1982, s. 139—153.
- KOČEV, I.: Bělgarskata dialektologija prez Vážrazdaneto i vžprosät za knižovno i dialektno pri izgraždaneto na knižovnija ezik. Bělgarski ezik, roč. XXX, kn. 1, 1980, s. 25—31.
- MAŁECKI, M.: Drobiazgi z Macedonii. Lud słowiański II, Warszawa 1933, III, 1934.
- MICHL, J. B.: K problémům dvou spisovných jazyků v Norsku. SPFFBU, A 3. Brno 1955, s. 49—62.
- PETR, J.: Čakavisch-deutsches Lexikon. Teil I—III. Slavia, 49, 1980, s. 148—150; 51, 1982, s. 217—218; 53, 1984, s. 399—400.
- SLOVNÍK SPISOVATELŮ. ŘECKO. Praha 1975.
- VÁŠEK, A.: Bilingvismus, diglosie a jazykové kontakty v Karpatech. In: Prace językoznawcze, zeszyt 61. Warszawa—Kraków 1979, 1979, s. 23—37.

БИЛИНГВИЗМ, ДВУЯЗЫЧИЕ И Т. ПАЗ. МИКРОЯЗЫКИ НА БАЛКАНАХ

Балканский полуостров необходимо, по автору, понимать как одно географическое, общественное и культурное целое. После установления турецкой феодальной системы на Балканах возникли новые социальные, национальные, политические, экономические и культурные условия, обусловившие возникновение билингвизма или полилингвизма, который возник в результате длительных контактов.

Автор в начале статьи дает краткую характеристику билингвизма и двуязычия (диглоссии) как социолингвистических явлений и определяет социальные и общественные предпосылки развития билингвизма на Балканах. Он обращает внимание на проблему двух литературных языков в Греции, говорит о зарождении, историческом развитии и современном состоянии языкового вопроса в Греции.

В дальнейшем автор статьи пишет о т. наз. славянских литературных микроязыках, региональных литературных и нелитературных языках, региональных говорах (региолектах), региональных вариантах в славянском языковом мире. Он сосредоточивает свое внимание на изложении истории и сущности попытки формирования т. наз. эгейского македонского литературного языка.

